

Epifyyttejä

Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen

Paikkakokemus ja matkalla olon rytmit Kyllikki Villan matkapäiväkirjoissa

Ajattelin, että vasta tällä viimeisellä taipaleella, juuri ennen suurta kaupunkia, tropiikin jälkeen, olen saamassa takaisin horisontin ja meren, jotka myin – [hymähdys] saanenko hintaa? – ja jotka annoin alttiiksi jollakin tavalla (Villa 2004: 181).

Merkitykselliset paikat rakentuvat erilaisista aisti- ja tunnekokemuksista sekä muistoista. Samaan aikaan paikan jatkuvasti muovautuva muoto ja muuttuvat subjektiiviset merkitysytimet luovat oman haasteensa paikkakokemusten tieteelliseen tutkimiseen. Humanistisen maantieteen perinteestä ponnistava paikan erityisyyden ja ainutlaatuisuuden korostaminen näkyy myös nykyisessä maantieteellisessä sekä aluetieteellisessä tutkimuksessa (ks. esim. Relph 1976; Tuan 1977; Kymäläinen 2005; 2006; Kuusisto-Arponen 2009; 2010; Luoto 2008). Tieteellinen ymmärrys paikan intersubjektiivisesta luonteesta rakentuu monipaikkaisuuden, kokemusten verkostomaisuuden, ajallisuuden sekä tunteiden maantieteiden limittäiseen analyysiin. Aika, paikka ja minuus ovatkin inhimillisen todellisuuden keskeiset elementit (Karjalainen 1997: 235). Vaikka meillä jokaisella on omat inhimilliset muistomme – ainutlaatuiset ajan ja paikan tekstuurimme – paikan kokemusta on mahdollista artikuloida myös muille (Karjalainen 1997). Täten myös välitetyt kokemukset herättävät kokijoissaan erilaisten tilallisten kokemusten (uudelleen) merkityksellistymistä, ja näin intersubjektiivinen paikan taju sekä henkilökohtaisuus kietoutuvat jälleen erilaisiksi paikkakokemukseksi.

Elämisen rytmit ja matkalla olon kehollisuus

ovat tärkeä osa paikkakokemusten muotoutumista. Keskeisiä tapoja välittää näitä oman elämän tekstuureihin perustuvia ajan ja paikan sidoksia ovat muun muassa kirjallisuus, runous ja musiikki. Minua on viime vuosina suuresti koskettanut elämää nähneen vanhan rouvan, Kyllikki Villan (1923–2010), kirjallinen tuotanto. Villa syntyi vuonna 1923 Helsingissä ja teki elämäntyönsä kirjailijana ja kääntäjänä. Villan intohimona oli matkustaminen. Tavanomainen ”pakettimatkailu” ei häntä koskaan kiehtonut, vaan hän matkusti eri puolilla maailmaa rahtilaivoilla. Maailmanmatkat hän aloitti 1950-luvulla ja teki niitä aina 2000-luvun taitteeseen saakka. Näillä merimatkoillaan Villa teki työtään kääntäjänä ja kirjoitti samalla omaksi ilokseen päiväkirjamerkintöjä kokemuksistaan. Myöhemmin kolme matkapäiväkirjaa on julkaistu: *Vanhan rouvan lokikirja* (2004), *Pakomatalla* (2007) ja *Myrskyssä* (2010). Tutkimuksellisesti Villan matkapäiväkirjat muodostavat erityisen mielenkiintoisen aineiston, koska niitä ei alun perin ollut tarkoitettu muiden luettavaksi.¹

Villan tapa tehdä huomioita arkisuuden tavanomaisesta kauneudesta ja matkalla olostä on mykistävää. Analysoidessani Villan meriseikkailuja kiinnitin huomiota hänen tapaansa elää paikkoja ja niiden vaihtumisen arkista rytmiä (Kuusisto-Arponen 2010). Teokset osoittavat, kuinka liikkeellä olon kokemus, hidas matkanteko ja paikan hetket muovaavat käsitystämme ajasta ja koetusta tilallisuudesta arjesta. Tilalliset muistomme muodostuvat erilaisten paikkojen kudelmissa ja solmukohdista. Lähtemiset ja saapumiset ovat paitsi riemullisia myös haikeita ja jättävät poikkeukseta kokijaansa

jälkiä. Myöhemmin nämä muistot ovat osa elämänhistoriaamme, jonka kautta koemme ja tulkitsemme uusia paikkoja, lähtemisiä ja saapumisia. Tämä on se ajan, paikan ja tunteiden kudelman, jota kutsumme paikkakokemukseksi.

Matkustaminen on Kyllikki Villalle itsensä voittamista ja näyttämistä toisille, että ”minusta on vielä tähän”. Aiempina vuosikymmeninä mukana oli myös tytär Saara, jonka yksinhuoltaja Villa oli. Lapsen kanssa matkustamiseen liittyi samalla tavoin ripaus osoitusta muille, että elämä merellä lapsen kanssa on aivan yhtä hyvää kuin kotiympyröissäänkin. Tällaiset matkalla olon representaationaaliset strategiat ovat ilmeisiä kaikissa Villan matkapäiväkirjoissa (vrt. Cresswell 2006). Intensiivisten kokemusten etsiminen on matkustamisen ytimessä, mutta sisäinen ajan ja paikan tekstuuri saa oikeutuksensa myös ulkoapäin. Ilman siteitä muihin yksin matkustaminen ei ole matkalla oloa, vaan odottelua, että joku vihdoinkin huomaisi.

Villan teoksissa merimatkoista puhutaan aina myös työnteon paikkoina. Villalle itselleen työ on tekstien kääntämistä ja termien makustelua. Kääntäjän työhön vaikuttavat merellä vallitsevat olosuhteet: kovalla tuulella työntekoa määrittää laivan kulkusuunta; jos aallokko osuu tiettyssä kulmassa rahtilaivaan, on työt lopetettava keinumisen vuoksi. Merisairaaksi Villan kehoa ei tunnu saavan edes kovimmatkaan myrskyt, mutta kirjoituskoneen seilaaminen pitkin työpöytää arvatenkin heikentää ajoittain työkykyä. Tekstit ovat Villan työtovereita, termeillä ja lauseilla leikkittely antavat ”aivoiloa”. Työhön liittyvissä katkelmissa selvästi aistii, kuinka matkustaminen luo erityisen ympäristön luovalle työlle. Jatkuvasti muuttuvat olosuhteet, vaihtuva merimaisema ja liike näkyvät työnteossa innostuneena vireenä, jota tavallisessa työhuoneessa olisi vaikea saavuttaa joka päivä.

Merimiehiä Villa kuvailee ruumiillista merenkulkutyötä, siivousta, ruoanlaittoa ja yleistä laivan huoltoa tekevinä. Nämä harvasanaiset miehet pitävät laivan liikkeessä ja Villan matkalla, kuten kirjailijan lyhyet, mutta sitäkin merkityksellisemmät kommentit merimiehistä paljastavat. Villasta kehkeytyi vuosikymmenien myötä myös erinomainen merityön ymmärtäjä. Laivan liikkeistä hän päättelee, mikä työvaihe merimiehillä on meneillään. Hän ihmettelee miehistön kärsivällisyyttä tilanteissa, joissa suunnitelmiin tulee mutkia ja viivytyksiä. Merityötä Villa pitää suuressa arvossa, ja merimatka toisensa jälkeen hän kohtaa elämänsä laivoilla (Villa 2004: 332–333) merimiehiä, jotka avuliaisuudellaan piirtyvät Villan muistoihin ”enkeleinä”. Tällaisten ihmisten kohtaaminen onkin

Villan mielestä matkustamisen yksi keskeinen anti. Merimiesten lisäksi muutamit harvalukuiset, mutta sitäkin merkityksellisemmät, kanssamatkustajat linkittyvät aiempiin ja avaavat Villalle myös uusia, yllättäviä kokemuksia ja tunnetekstuureja. Näin matkalla olo luo uusia sidoksia maailman paikkoihin ja paikan maailmoihin (vrt. Karjalainen 1997: 241). Nämä sosiaaliset kontaktit kietoutuvat osaksi paikkojen kudelmaa, jotka Villan teoksista piirtyvät esille.

Matkalla olon kehollisuus liittyy oleellisesti paikan kokemiseen. Villan teoksissa kehollisuus näkyy alkumatkan ihmettelynä, ”miksi olenkaan taas lähtenyt reissuun, vaikka en pidä epämukavuudesta, jota matkustaessani kohtaan”. Sen sijaan alun epävarmuuden jälkeen tunne ja hämmästyksellinen liikkeellä olosta limittyvät uusien paikkojen elämiseen – tästä muodostuu matkalla olon kehollinen käytäntö (ks. Cresswell 2006). Matkustamisen kehollisuus saa myös useita fyysisiä ilmenemismuotoja, kun merenkäynti heittelee Villaa hytissä. Milloin tavarat lentävät ja särkyvät, milloin osansa saa myös Villa; ja seuraavat kuukaudet mustelmat polvissa tai nikahtanut nilkka muistuttavat häntä matkanteon fyysisistä ja henkisistä rasituksista.

Villan teoksista voi analyttisesti erotella kolmenlaisia paikkoja. Ensiksi on paikkoja, jotka vain eletään ja matkustetaan läpi. Matkustaminen on lähtemisten ja saapumisten jatkumo, ja etappien kautta merellä vietetty arki saa struktuurin, jossa hiljaa eläminen ja odottaminen päättyvät hetkeksi. Nämä *etapit* liittyvät matkalla olon arkeen: Villa käy lääkärissä, odotetaan lastin purkua satamassa, ihmetellään pysähdyksiä ja lähtöjä. Tällaiset paikat ovat osa matkustusrytmiä, eivätkä ne ole emotionaalisesti kovin merkityksellisiä, mutta kuitenkin tuiki tarpeellisia kehollisen liikkeellä olon kokemuksen jäsentämisessä. Villan kirjoissa monet etappipaikat liittyvät kuitenkin aina laajempaan merkityksellisten paikkojen kudelman. Etapit ovat usein kokemusten tarinallistamisen neutraaleja lähtöpisteitä.

Toiseksi Villan kirjoissa on uusia kiehtovia paikkoja, joiden merkitys on vasta muotoutumassa, ja niitä muistojen paikkoja, joiden kautta matkaa on tehty useita kertoja. Näihin paikkoihin saattaa liittyä samanlaisia arkisia toimintoja kuin ensiksi mainittuihin etappeihin, mutta paikan tunnetekstuuri on aivan toinen. Tiheä paikan kuvaus, kehollisten kokemusten erittely sekä paikkojen kudelman nostattamien assosiaatioiden määrä on näissä tekstikohdissa huomattavan suuri. *Tiheät paikat* ovat selvästi Villan Paikkoja, hänen tilallisen olemisensa merkitysytimiä. Näihin hän siirtyi

paitsi matkustamalla myös hajujen, äänten ja tuntoaistin kautta (vrt. Karjalainen 1997: 233–234). Esimerkiksi syödessään eräitä marjoja Villan mieleen tulee matka Patagoniaan ja Juan Fernandezin saarelle. Saaresta puhuessaan hän siirtyy sujuvasti ajassa taaksepäin vuoteen 1990 St. Helenan saarelle, jonne suuntautunutta matkaa hän kuvaa elämänsä tärkeimmäksi. Näin eksistentiaalinen tilallisuus muodostuu uusien ja vanhojen kohtaamisten, tietoisien ja tiedostamattomien kokemusten sekä menneiden, tässä olevien ja vasta muotoutumassa olevien paikan hetkien limittymisestä.

Kolmanneksi Villan matkapäiväkirjoista löytyy niin sanottuja *pyhiä paikkoja*. Kyllikki Villa rakastaa merta. Meri on hänelle olemassaolon keskeisiä kokemusytimiä. Villa myös tulkitsee meren liikkeitä ja raivoa kokeneen merenkulkijan tavoin. Merellä hänen on helppo olla, matkustamisen hitaus ei häntä haittaa – päinvastoin. Hitaasti eläminen vaatii harjoittelua, ja sitä pitkät merimatkat ovat Villalle opettaneet. Yksinäisyyskin näyttää merellä kovin monenlaisia kasvoja. Joskus Villa kuvailee yksinäisyytensä aallonpohjia, toisessa hetkessä yksinäisyys opettaa seisomaan omilla jaloillaan ja luottamaan siihen, että pystyy. Hetkinä, jolloin ajantaju merellä katoaa, tuntuu, että lakkaa lähes olemasta. Aivan kuin ajan ja paikan sidokset yhtäkkiä katoaisivat ja hävittäisivät minuuden (ks. Karjalainen 1997).

Villalle meri on pyhä paikka. Tämä tulee selvästi esille, kun vuoden 1997 Etelä-Amerikkaan suuntautuvan matkansa aluksi Villa antaa suomalaiselle TV-ryhmälle haastattelun. Hän vastailee toimittajan kysymyksiin ja kertoo, millaista arkea hän elää matkoillaan ja mitä pitkä valtamerimatkana tuo tullessaan. Parin ensimmäisen viikon aikana Villa palaa päiväkirjamerkinnoissään useasti tuohon alkumatkan haastatteluun. Jokin selvästi kaihertaa hänen mieltään. Yhtenä päivänä hän kuvailee tuntojaan ja ajatuksiaan siitä, kuinka puhumalla TV-ryhmälle merestä hän ikään kuin antoi sen pois itseltään. Aivan kuin puhumalla pyhästä paikastaan hän olisi kadottanut sen jotenkin. Tämän kokemuksen kanssa Villa painii pitkän matkaa. Vielä kuukausi haastattelun jälkeen hän kuvailee, kuinka hänen on vaikea puhua merestä ja horisontista. Vasta kahden kuukauden jälkeen tulee käänne, paikan hetki, joka palauttaa Villalle hänen rakkaan merensä. Tästä hetkestä kertoo kirjoitukseni alussa oleva sitaatti. Saatuaan merensä takaisin Villa puhuu siitä säästeliäästi, kuin suojatakseen itseään. Tästä huolimatta vuoden 1997 matkapäiväkirja päättyy kepeän haikeaan, joskin aavistuksen sarkastiseen, kuvaukseen meren ja tai-

vaan ykseydestä – horisontti häviää sumuun ja se tuntuu vapauttavalta. Samalla tämä paikan hetken kuvaus ikään kuin sulkee meren Villalle ja antaa lukijalle kehotuksen tarkastella oman elämänsä pyhiä paikkoja varovaisuudella.

Paikkakokemus muodostuu liikkeellä olon ja pysähtymisen rytmeistä. Paikka ei ole sisäänpäin kehivä vaan verkostomainen ajan, tilallisuuden ja muistojen leikkauspiste. Paikkojen kudelmasa etapit, tiheät paikat ja pyhät paikat määrittävät yksilön elämänhistorian kautta mutta ovat jo muodostuessaan intersubjektiveisia. Intersubjektiveisuus on avain paikkakokemuksen tieteelliseen tutkimiseen. Sen avulla on mahdollista tunnistaa ja analyttisesti erotella paikkakokemuksen elementtejä myös tunnetasolla. Kyllikki Villan matkapäiväkirjat ovat yksi erinomainen esimerkki siitä, kuinka kirjallisuuden avulla voidaan välittää paikan tajua (vrt. Tuan 1977). Muista matkapäiväkirjoista poikkeava piirre Villan teksteissä on näkyväksi tuleva arkinen työnteon kuvaaminen. Hänen kuvauksiinsa kirjoittamistyön syklistydestä sekä luovan työn tuskasta ja riemusta on samankaltaista työtä tekevänä helppo samaistua. Muutoin erittäin sukupuolineutraalisti kirjoittava Villa puhuu merenkulusta ja siihen liittyvistä tarkoista, joskin ulkokohtaisista, huomioista jopa hieman stereotyyppiseen ja erittäin maskuliiniseen sävyyn. Tämä kontrasti ajattelun ja fyysisen työnteon välillä kuitenkin lievenee Villan sitoessa työn tiukasti matkalla olon kokemuksellisuuteen. Matkalla olo on Villan ja merimiesten työskentelyä yhdistävä seikka. Täten Villan tekstejä olisi mahdollista lukea myös erinomaisina työnteontapojen ja -ympäristöjen kuvauksina.

Vuoden 2010 helmikuussa maailmanmatkaaja Kyllikki Villa menehtyi lyhyen sairauden jälkeen. Hän lähti ikuiselle merimatalle, mutta hänen kauniit ja koskettavat sekä maantieteellistä mielenkiutusta kutkuttavat matkakuvaukset säilyvät.

*Matkalta tultua
kerron puut ja linnut
kerron metsän ja vuoret
junat kerron
ja kadonnet matkatavarat*

*ikäväni jota raahaan mukana
joka ei koskaan lakkaa
sitä en kerro
(Villa 2005)*

Alaviitteet

1. Teosten kustannustoimitus on myös tehty alkupe-
räisiä merkintöjä ja kieliasua kunnioittaen. Viimeisen
hyväksynnän teoksiin on aina tehnyt Kyllikki Villa
itse, paitsi viimeisen teoksen osalta, joka tehtiin lop-
puun kirjailijan äkillisen kuoleman jälkeen. Tämän
postuumisti ilmestyneen teoksen viimeistelyssä mu-
kana oli Villan Saara-tytär.

Lähteet

- Cresswell, Tim (2006). *On the move. Mobility in the modern western world*. Routledge, London.
- Karjalainen, Pauli Tapani (1997). Aika, paikka ja muistin maantiede. Teoksessa Haarni, Tuukka, Karvinen, Marko, Koskela, Hille & Tani, Sirpa (toim.) *Tila, paikka ja maise-
sena: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Vastapaino, Tampere, 227–241.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2009). The mobilities of forced displacement: commemorating Karelian evacuation in Finland. *Social & Cultural Geography* 10:5, 545–563.
- Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2010). The politics of mobil-
ity and affect: journeying and existential places in travel diaries. *Artikkelikäsitelmäkirjoitus*.
- Kymäläinen, Päivi (2005). Geographies in writing. Re-imagining place. *Nordia Geographical Publications* 34:3.
- Kymäläinen, Päivi. (2006). Paikan ajattelun haasteita. Teoksessa Knuutila, Seppo, Laaksonen, Pekka & Piela, Ulla (toim.) Paikka. Eletty, kuviteltu ja kerrottu. *Kalevalaseuran vuosikirja* 85. SKS, Helsinki, 203–217.
- Luoto, Ilkka (2008). Paikan tekstit ja niiden henki. Johdatus geosemiotiikkaan – matkakertomus paikan kulttuuriseen ytimeen. *Nordia Geographical Publications* 37:2.
- Relph, Edward (1976). *Place and placelessness*. Pion, London.
- Tuan, Yu-Fi (1977). *Space and place: the perspective of experience*. University of Minneapolis Press, Minneapolis.
- Villa, Kyllikki (2004). *Vanhan rouvan lokikirja*. Like, Helsinki.
- Villa, Kyllikki (2005). *Ei eilistä, ei huomista. Runoja vuosilta 1964–2004*. Like, Helsinki.
- Villa, Kyllikki (2007). *Pakomatalla – toinen lokikirja*. Like, Helsinki.
- Villa, Kyllikki (2010). *Myrskyssä – kolmas lokikirja*. Like, Helsinki.